

ՀԱՋԵՐԱՆԳԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀՈՐԴՈՐԱԿԱՆ ԱՍՈՒՅԹՆԵՐԻ ՉՆՇՈՒՅԹԱՎՈՐՎԱԾ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉ

ԴԱՎԻԹ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՅԱՆ

Հնչերանգը՝ որպես նախադասության կազմավորող տարր, ավարտուն տեսք է տալիս հորդորական ասույթներին՝ դրանց հաղորդելով դրդողական բնույթ: Որպես հավաստի նկարագիր՝ այն առանցքային դեր է կատարում հիշյալ ասույթների ճանաչման և տարանջատման գործում՝ կատարելով ինչպես իմաստաբանական, այնպես էլ գործաբանական բաղադրիչի գործառույթ, ինչի շնորհիվ հնարավոր է դառնում հորդորի կարգի տարատեսակ դրսևորումների տարբերակումը:

Հիմք ընդունելով հնչերանգի ստանձնած վերը նշված բոլոր գործառույթները՝ այն կարող է որակվել որպես հորդորական ասույթների «չնշույթավորված չափորոշիչ»:

Քանայի քառեր – հորդորական ասույթ, զգացմունքային-կամային լեզու, հնչերանգ, նախադասության կազմավորող տարր, չնշույթավորված չափորոշիչ:

Ինչպես հայտնի է, հորդորի կարգի ուսումնասիրման ավանդական մոտեցումն անգլերենում հիմնված է ձևի վրա (ինչին բնորոշ է «ձևից - իմաստ» սկզբունքով դիտարկումը), ինչն էլ հիմք է հորդորական կառույցների ավանդական ձևերի ճանաչման համար որպես զատորոշիչ գործոն դիտարկել հրամայական եղանակը, թեև գործնականում հորդորական ասույթներն ընկալվում են որպես անուղղակի հրամանի գործառույթ իրականացնող նախադասություններ, որոնցում որևէ գործողության դրդելու, կոչ անելու իմաստը կարող է ներկայացված լինել ինչպես հրամայական (*“Get your coat off, Henry.”*, *“Don’t talk to me like that.”*), այնպես էլ ոչ հրամայական (*“You have to tell the truth.”*, *“Can you change the subject?”*, *“I want you to take down a speech in shorthand at my dictation.”*) կառույցներով:

Անդրադառնալով «նախադասություն» լեզվաբանական հասկացությանը, լեզվաբանների մեծ մասն այն չի նույնացնում «ասույթ» եզրույթի հետ՝ կարևորելով ոչ թե ասույթի քերականորեն ճիշտ ձևակերպումը, այլ խոսողի կողմից իր միտքը հասցեատիրոջը հասանելի դարձնելը: Գ.Պոչեպցովի՝ կարծիքով ասույթի հիմքում ընկած է նախադասությունը ոչ միայն որպես ֆիզիկական իրականություն, այլև բովանդակային, գործառական երևույթ:

Անկախ կառուցվածքային առանձնահատկություններից, հորդորական

¹ Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ предложения. Киев, 1971, стр. 192.

ասույթները բնութագրվում են որպես դրդողական բնույթ ունեցող հաղորդակցային միջոցներ, որոնց բովանդակային կառուցվածքը բազմազան է և ընդգրկում է հաղորդակցական և գործաբանական բաղադրիչներ: Այս համատեքստում հարկ է նկատել, որ զգացմունքայնությունը՝ որպես հորդորին բնորոշ առանցքային բաղադրիչ, նշանակալի դեր է խաղում ասույթներն արտաբերելիս, և պատահական չէ, որ դրանք տարանջատելիս առանձնակի կառուրվում է ասույթի արտահայտչականությունը:

Արտահայտելով խոսողի կամքը, դրդելով խոսակցին դառնալ որևէ գործողության իրականացման սուբյեկտ՝ հորդորական ասույթները պատկանում են զգացմունքային-կամային լեզվին և բնութագրվում են հատուկ հնչերանգով:

Հնչերանգը (intonation) հաղորդակցային երևույթ է և քերականորեն չի նշույթավորվում: Այն ծայնի տոնի, հնչյունի ուժգնության և տևողության, տեմպի և դիմի, ինչպես նաև մեղեդայնության և տրամաբանական շեշտի համադրությունն է, որն արտահայտվում է ծայնային տարբեր ելևէջումներով ու դադարով:

Որպես բնութագրական առանձնահատկություն հարկ է նշել, որ հնչերանգը՝ որպես հիմնական նշանակային բեռը կրող գործոն, ավարտուն տեսք է տալիս հորդորական ասույթներին, ինչի շնորհիվ էլ դրանք ձեռք են բերում համապատասխան տեսակի բնույթ:

Ասվածի հավաստիությունը փաստող, նույնական ձևաբանական կառուցվածք ունեցող **“You do it”** (*պատմողական, փաստի հաստատում*) ⇔ **“You do it !”** (*հորդոր*) նախադասությունների համեմատությունից պարզորոշ երևում է, որ բանավոր խոսքում հորդոր արտահայտող նախադասությունը համապատասխան պատմողական նախադասությունից տարբերակող հիմնական գործոնը հնչերանգն է:

Ուշագրավ է, որ գրավոր խոսքում այդ գործառույթն իր վրա է վերցնում բացականչական նշանը: Անգլերենում նախադասության վերջում բացականչական նշանի առկայությունը միտված է ընդգծելու ասույթի վճռականությունը: Ակնհայտ է, որ *“Go to the blackboard!”* կամ *“Air the room!”* նախադասությունները, անշուշտ, շատ ավելի խիստ են հնչում, քան *“Tell me about it.”* կամ *“Come to see us tonight.”* նախադասությունները:

Հնչերանգը՝ որպես բառը կամ բառակապակցությունը նախադասության վերածող ամենազվխավոր գործոն, իր հերթին զգալիորեն պայմանավորված է հաղորդակցային իրավիճակով:

Որպես ասվածի հիմնավորում հարկ է նկատել, որ անգլերենում ցան-

կացած բայի բառարանային ձև (պայմանավորված այն հանգամանքով, որ հրամայական եղանակի բայածևը լիովին համընկնում է անորոշ դերբայի /առանց “to” մասնիկի/ ձևի հետ /օր.՝ “go”- «գնալ»/), առանց համատեքստի կամ կյանքի իրավիճակի, կարող է արտասանվել ցանկացած տոնայնությամբ, ծայնային տեմբրով, ծայնի բարձրությամբ և տևողությամբ՝ արդյունքում մնալով սոսկ իբրև բառարանային միավոր՝ անկարող լինելով ծառայելու որպես խոսողի մտքերն արտահայտելու միջոց: Եվ երբ նշված առանձնահատկությունների բոլոր հնարավոր համադրություններից մեկը համընկնի կյանքի իրավիճակի համապատասխան համատեքստին, ապա այդ ընտրված համադրությունը կդառնա հնչերանգ, որը բառը կամ բառակապակցությունը կվերածի նախադասության՝ “Go!”-«Գնա»:

Հորդորական ասույթների գործաբանական վերլուծությունն առավել ակնառու է դարձնում հնչերանգի կարևորությունը: Ուշագրավ է, որ հորդորական ասույթների ավանդական ձևերը, այն է՝ հրամայական նախադասությունները, ուղեկցվելով համապատասխան հնչերանգով, կարող են ձեռք բերել գործաբանական տարատեսակ դրսևորումներ (“*Help me*”! /խնդրանք/, “*Let’s walk* ” /առաջարկ/, “*Take an asprine*” /խորհուրդ/, “*Help yourself!*” /հրավեր/, “*Buy some bread*” /ցուցում/, “*Don’t forget!*” /նախազգուշացում/), որոնք, ըստ էության, շատ հեռու են հրաման լինելուց:

Հնչերանգի որոշիչ դերի մասին է վկայում նաև հորդորի կարգի ոչ ավանդական (այլընտրանքային) ձևերի ուսումնասիրությունը: Այդ ձևերը սովորաբար ներկայացված են լինում պատմողական, հարցական կամ եղանակավորող բայեր պարունակող նախադասություններով, ուստի հորդոր ապահովելու հիմնական ծանրությունն ընկնում է հենց հնչերանգի վրա (“*I want you to try and realize my point of view*” /կամք/, “*Would you mind opening the door?*” /խնդրանք/, “*You must be proud of your wife.*” /խորհուրդ/, “*You can’t talk to me like that!*” /դիտողություն/):

Կարևորելով հնչերանգի դերը՝ բավականին ուշագրավ տեսակետ է հայտնել Վ. Բուզարովը² անդրադառնալով բայազուրկ հորդորական կառույցներին: Նա այդ արտահայտչամիջոցները չի համարում բովանդակային առումով թերի, քանի որ դրանցում բայի բացակայությունը չի դժվարացնում հորդորի արտահայտումը: Հեղինակի բնորոշմամբ նշված ասույթներում հոր-

² Бузаров В.В. Безглагольные побудительные предложения в современном разговорном английском языке. Пятигорск, 1969, стр. 17.

դորն արտահայտվում է յուրահատուկ ձևով՝ հնչերանգի միջոցով:

Թերևս անվիճելի է, որ՝ “Silence!” “Quickly Marry!”; “Here!” “Coffee, please.” հուզական-արտահայտչական արտահայտությունները, ուղեկցվելով հորդորին բնորոշ հնչերանգով, ի զորու են դրդելու խոսակցին գործողության:

Հնչերանգը դիտարկելով որպես նախադասության կազմավորող տարր (a sentence-constitutive element in language)³ Վ.Վասիլևն³ այն համարում է ոչ միայն հնչյունաբանական (phonetic), այլ նաև քերականական, այն է՝ շարահյուսական արտահայտչամիջոց:

Հատկանշական է, որ անգլերենում կտրուկ հրաման արտահայտող նախադասությունը բնութագրվում է իջնող տոնայնությամբ՝ ի հակադրություն քաղաքավարի խնդրանք արտահայտող նախադասության, որը բնութագրվում է բարձրացող կամ իջնող-բարձրացող տոնայնությամբ, մինչդեռ շարահյուսորեն դրանք երկուսն էլ միևնույն կառուցվածքն ունեն:

Օրինակ՝

Sit down. (a categoric command)
 Sit down. or Sit down. (a polite request)

Հորդոր արտահայտող իմաստային խմբի կամ նախադասության մեջ հնչերանգը ձևավորող հիմնական բաղադրիչների՝ շեշտի և տոնի բարձրության փոխկապակցվածությունն այնքան սերտ է, որ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխության դեպքում անխուսափելիորեն կկատարվեն ինչպես իմաստաբանական, այնպես էլ շարահյուսական փոփոխություններ:

Օրինակ՝

Call the students. (command)
 Call the students? (general question)

Շեշտի փոփոխությունը ևս հնարավոր է՝

 Call the students (and not dismiss them)

Ուշագրավ է նկատել, որ եթե բառի շեշտադրությունը որոշվում է լեզվի շեշտադրական կանոնների օգնությամբ, ապա հորդորական ասույթներում շեշտի տեղաբաշխումը որոշվում է հիմնականում իմաստաբանական գործոնի օգնությամբ:

Եզրակացություն: Այսպիսով, կարելի է հստակորեն արձանագրել, որ հնչերանգը՝ որպես հորդորական ասույթներին բնորոշ պարտադիր նախապայման, օժտված է իմաստաբանական և գործաբանական որոշակի ներու-

³ Vassilyev V. English Phonetics: a theoretical course. Moscow, 1970, 324 p.

ծով, ինչի շնորհիվ հնարավոր է դառնում խոսակցին դրդել գործողության: Այն զգացմունքային-կամային լեզվին հատուկ մի բաղադրիչ է, որը կարող է ընկալվել որպես հորդոր արտահայտելու յուրահատուկ ձև, ուստի տրամաբանական կլինի հորդորի կարգի ուսումնասիրության շրջանակներում հնչերանգը դիտարկել որպես հորդորական ասույթների «չնշոյթավորված չափորոշիչ»:

ИНТОНАЦИЯ КАК НЕМАРКИРОВАННЫЙ СТАНДАРТ ПОБУДИТЕЛЬНЫХ ИЗРЕЧЕНИЙ

ДАВИД ЕПИСКОПОСЯН

Интонация как предложение-образующий элемент формирует окончательный вид побудительных изречений, передавая им соответствующий характер. Как надежный указатель интонация играет ключевую роль в распознавании и выделении побудительных изречений, выполняя функции как семантического, так и прагматического компонентов, благодаря чему становится возможным различение разнообразных проявлений категории побуждения.

На основании вышеупомянутых функций интонация может классифицироваться как немаркированный стандарт побудительных изречений.

Ключевые слова – побудительное изречение, эмоционально-волевой язык, интонация, предложение-образующий элемент, немаркированный стандарт.

INTONATION AS AN UNMARKED STANDARD OF INDUCIVE DICTUM

DAVID YEPISKOPSYAN

Intonation as a sentence-constitutive element provides a final form to an inductive dictum according a persistence nature to the sentence. As a reliable indication intonation plays a key role in the recognition and allocation of inductive dictum fulfilling the functions of both semantic and pragmatic components. This makes possible to differentiate various manifestations of similar categories of inducement.

On the basis of the above-mentioned functions intonation can be classified as an unmarked standard of inductive dictum.

Key words – inductive dictum, emotional-volitional language, intonation, a sentence-constitutive element, unmarked standard.